

PETE JÓZSEF

A HATÉKONY TANÁR – KATOLIKUS TANÁROK SZEMSZÖGÉBŐL [1]

A vizsgálat kiindulópontját az a megállapítás képezte, hogy a pedagógus személyiségének kiemelt szerep tulajdonítandó az oktatási-nevelési folyamatban. Kíváncsi továbbá, hogy a tanár személyisége un. érett személyiség legyen. Hipotézisem az volt, hogy a tanári vélemények (értékelés és önértékelés) szerint az érett személyiségre jellemző tulajdonságok fontosabbak, mint a pedagógiai vagy szaktárgyi kompetenciák. A kérdőíves vizsgálat során a tanárok 50 tulajdonságot, kompetenciát értékelték, majd ugyanezen tulajdonságok mentén önértékelést is végeztek. Az eredmények igazolták a hipotézist: a tanárok szignifikánsan magasabban értékelték az érett személyiségre jellemző tulajdonságokat, mint a pedagógia vagy szaktárgyi jártasságot.

1. Bevezetés

A pedagóguskutatás immár több mint egy évszázadra tekinthet vissza, de a mai pedagógiai kutatásoknak is egyik kulcseleme a pedagógus szerepe az oktatásban. Ezzel kapcsolatban azonban a magyarországi kutatás két irányzata különíthető el:

(1) A pedagógus személyiségének, képességeinek, mesterségének kutatása (*Sallai, 1996; Bagdy, 1997.*).

(2) A pedagógus gyakorlati tudásának, hiteinek vizsgálata (*Lénárd – Szivák, 1999; Falus, 2001; Hencz, 2005.*).

Mivel mindkét irányzat fontos szempontokat fogalmaz meg, célszerű a két irányzat „metszetét” megalkotva vizsgálni a kérdést. Arra teszek kísérletet, hogy egy behatárolható csoport, egy katolikus iskola pedagógusainak vizsgálata során világítsak rá a pedagógus-személyiség szerepének fontosságára az oktatási folyamatban. E vonatkozásban bizonyos tekintetben előzményt jelentett *Bacsikai* (2008) református tanárok körében végzett vizsgálata: a református középiskolák társadalmának helyzetét, tanári szerepfelfogását, munkahelyéhez való viszonyát igyekezett feltárni elsősorban társadalmi szempontból, tudatosan mellőzve a pszichológiai vonatkozásokat, én ezeket az aspektusokat kívánom bemutatni..

2. Tézisek és hipotézisek

A vizsgálat kiindulópontját az a megállapítás képezte, hogy a pedagógus személyiségének kiemelt szerep tulajdonítandó az oktatási-nevelési folyamatban. Kíváncsi továbbá, hogy a tanár személyisége un. érett személyiség legyen (*Allport, 1980.*).

Hipotézisem az volt, hogy a tanári vélemények (értékelés és önértékelés) szerint az érett személyiségre jellemző tulajdonságok fontosabbak, mint a pedagógiai vagy szaktárgyi kompetenciák. Feltételeztem továbbá, hogy a katolikus iskolában mindezeket túl egyéb értékek is fontosak a pedagógus hatékonysága tekintetében.

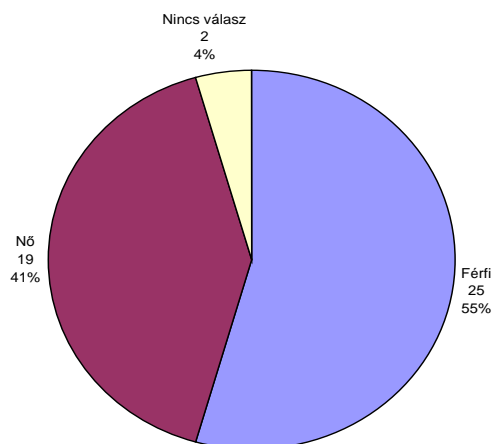
3. A vizsgálat módszerei, adatbázisa

A fenti hipotéziseket – a pedagógusok gondolkodását vizsgáló új kutatási módszerekkel (Szivák, 2002) szemben – egy „hagyományos”, önkitöltéses kérdőíves vizsgálatot kívántam igazolni. A kérdőív 50 tulajdonság, kompetencia, ismeret kapcsán tudakolta a pedagógusok véleményét, hogy azok mennyiben járulnak hozzá, hogy valaki hatékony tanár legyen. Ugyanezen tulajdonságokkal kapcsolatban önértékelést is kellett végezniük. Mindkét esetben ötfokozatú skálán történt az értékelés. A kérdőív kérdéscsoportjai az érett személyiség tulajdonságai, a pedagógiai kompetenciák és szakterületi jártasságok körét firtatták. Annak érdekében, hogy a megkérdezettek ne a vélt vagy valós kutatói elvárásoknak igyekezzenek megfelelni, a kérdések közé – a tanári hatékonyság szempontjából – irrelevánsnak tekinthető tulajdonságok is bekerültek. A válaszadóknak lehetőségük volt további tulajdonságok, kompetenciák felvételére és értékelésére is, melyekkel a vizsgált tanári minta specifikus pedagógiai látásmódját kívántam kimutatni. Az így kapott adatokat statisztikai elemzésnek vettem alá, vizsgálva a kérdéscsoportok korrelációját, a válaszok eltéréseinek szignifikanciáját.

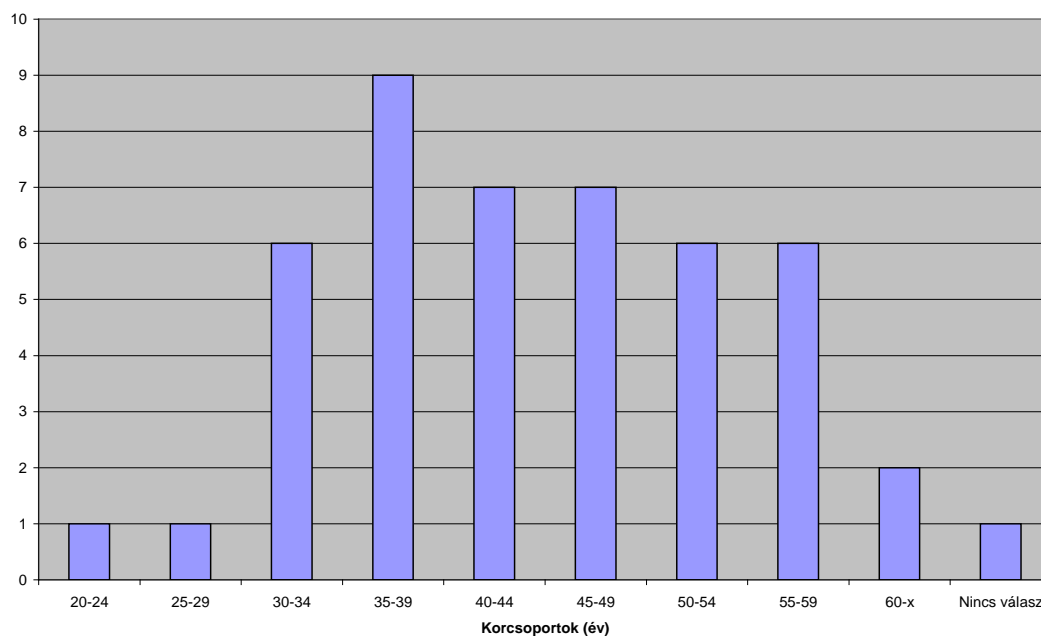
A vizsgálati mintát a Dél-Dunántúl legnagyobb felekezeti oktatási intézményének pedagógusai képezték. A 66 fős tantestületben a 64 kiadott kérdőív közül 46 érkezett vissza, a kérdőívek 71%-a. Az eredmények validitását erősíti azonban, hogy a kérdésekre 99,26%-os válaszadási arány mutatkozott.

A minta demográfiai jellemzői több szempontból is erőteljesen eltérnek az országos adatoktól. Elsősorban is enyhe férfi többlet mutatkozik, míg az országos adat a nők több mint 70%-os részesedését mutatja! [2] (1. ábra) Az életkori megoszlást tekintve is nagy a differencia. Egy vizsgálat szerint (TALIS, 2009: 35.) Magyarországon a pedagógusok 12%-a 30 év alatti, 28%-a 50 év feletti – összhangban a nemzetközi adatokkal – míg a mintában 4 és 31% volt (2. ábra). A válaszadók gyakorlat szerinti megoszlása már összetettebb képet mutat (3. ábra).

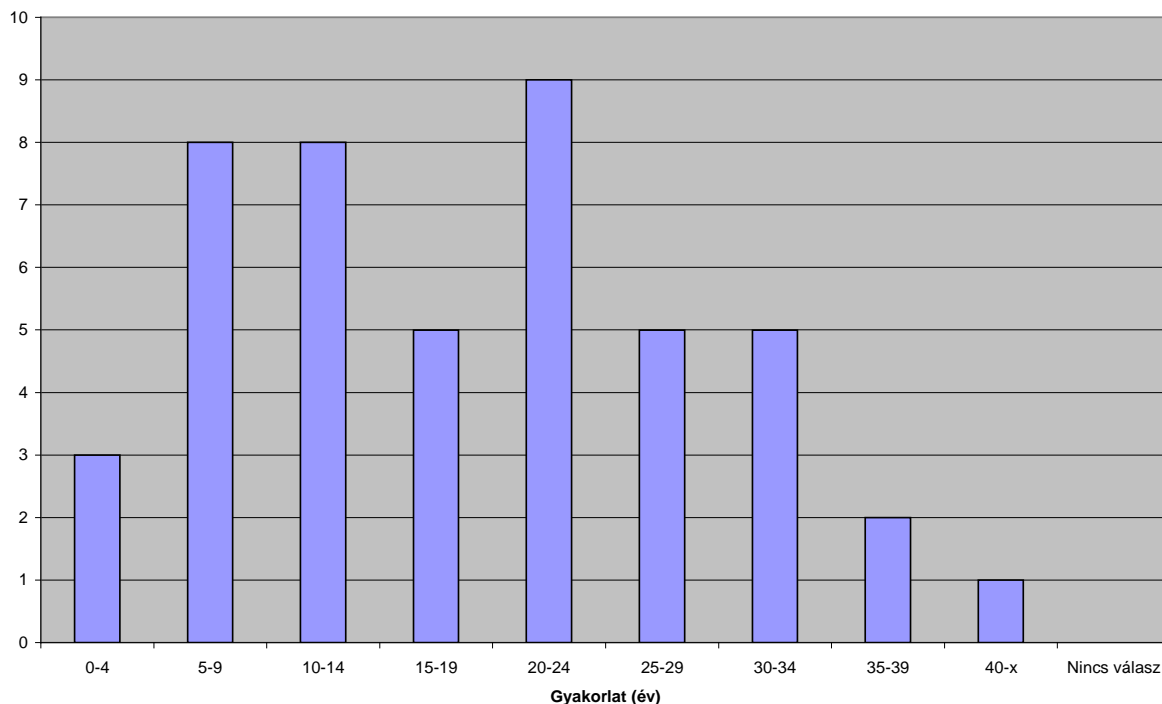
Kérdéses azonban hogy mindezek a sajátosságok, különbségek önmagukban mennyire magyarázzák, módosítják a kapott eredményeket.

1. ábra: A válaszadók nemi megoszlása

2. ábra: A válaszadók életkor szerinti megoszlása

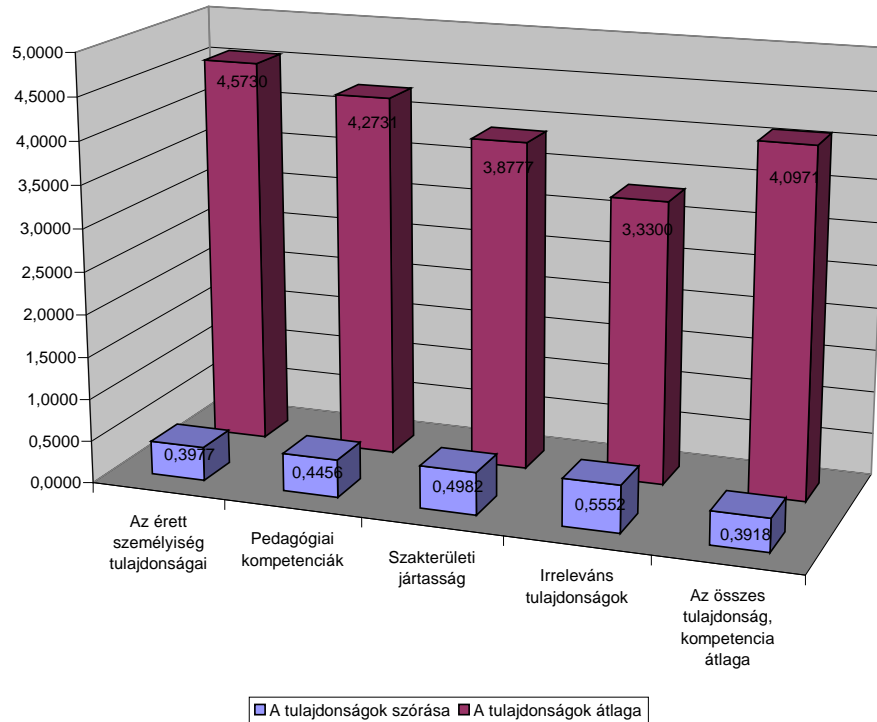

3. ábra: A válaszadók gyakorlat szerinti megoszlása

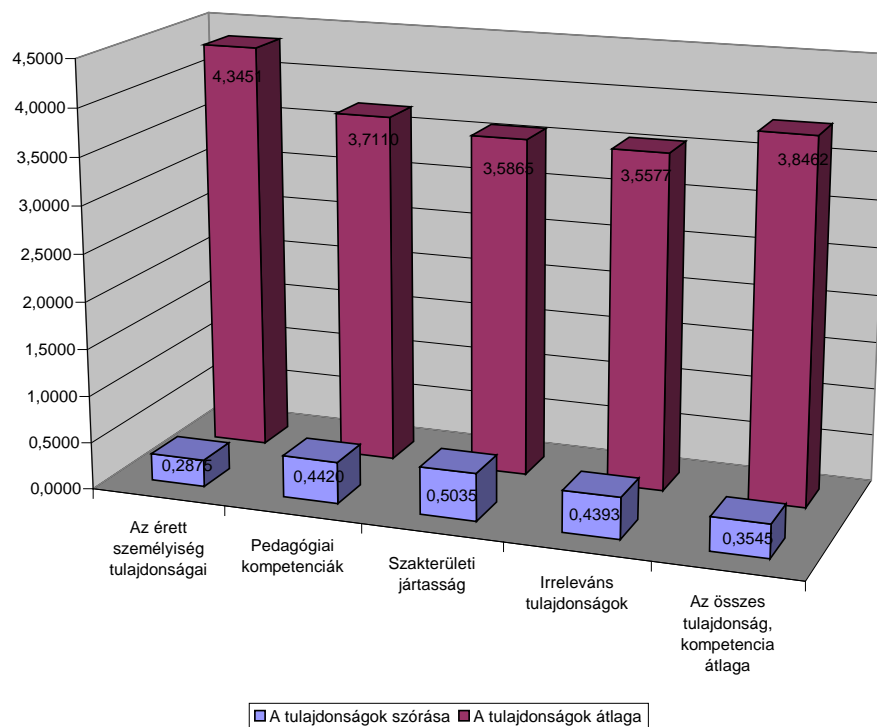
4. Eredmények

4.1. A tulajdonságcsoportok megítélése és az önértékelés

A megkérdezett pedagógusok az egyes tulajdonságcsoportokat szignifikánsan eltérő átlaggal jellemezték, legmagasabb értékkel az érett személyiség tulajdonságait. Az érett személyiségjegyek kiemelt megítélését alátámasztja azok egyöntetűsége, alacsony szórása. Mindezek a hipotézist látszanak igazolni: az érett személyiségre jellemző tulajdonságok a katolikus iskolában fontosabbak, mint a pedagógiai vagy szaktárgyi kompetenciák. (4. ábra). Mindez részben alátámasztja a korábbi pedagóguskutatások azon eredményét, hogy igen fontos a pedagógus mentális egészsége (értsd: érett személyisége) (Sallai, 1996.). Összezseng egyben a református pedagógusok között végzett vizsgálat azon eredményeivel, hogy a felekezeti iskolában a pedagógusok szilárd értékrenddel rendelkeznek (Bacsikai, 2008.), mely az érett személyiség egyik fontos jellemzője

4. ábra Az egyes tulajdonságcsoporthoz megítélése

5. ábra: Az egyes tulajdonságcsoporthoz önértékelése

Erősíti a hipotézist a válaszadók önértékelése is (5. ábra). A tanárok szignifikánsan magasabbra értékelték saját érett személyiségvonásaikat, mint bármelyik más

tulajdonságcsoporthoz. Aláhúzza ezt a tényt az adatok alacsony szórása, valamint az, hogy a többi tulajdonságcsoporthoz szignifikáns eltérést csak az érett személyiségre jellemző tulajdonságok mutatnak.

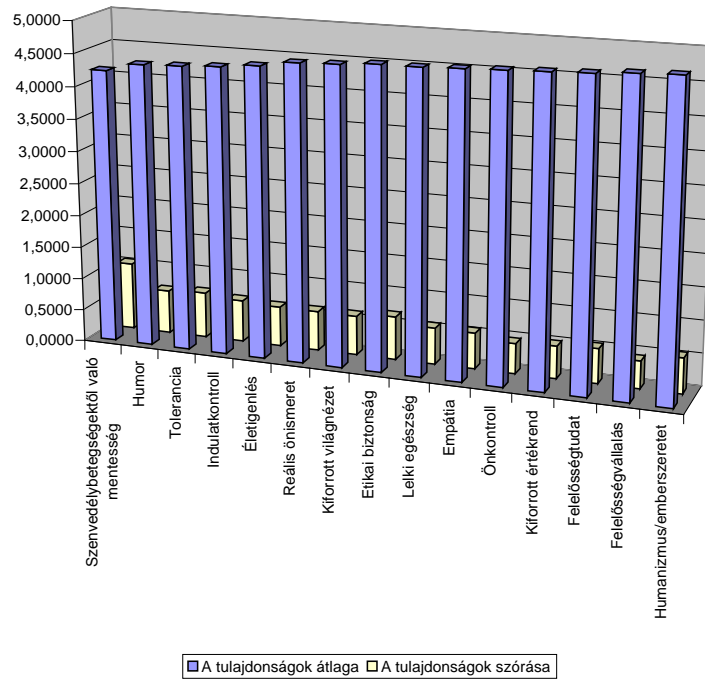
4.2. Az érett személyiség tulajdonságainak vizsgálata

Ha külön-külön vizsgáljuk az egyes tulajdonságcsoporthoz, akkor kiemelten kell foglalkoznunk az érett személyiség tulajdonságaival, elsőként azok értékelésével (6. ábra). Azon túl, hogy a csoport messze a legmagasabb átlagot produkálta, néhány tulajdonság „alacsonyan teljesített” (szenvedélybetegségekkel való mentesség, humor, tolerancia). Jó hír viszont, hogy ezeknél jobban csak néhány pedagógiai kompetenciát valamint egy-két szakmai jártasságot tükröző tulajdonságot értékelték. Szintén jó hír, hogy a szenvedélybetegségekkel való mentesség tekintetében korántsem alakult ki konszenzus, itt volt tapasztalható a legnagyobb szórás.

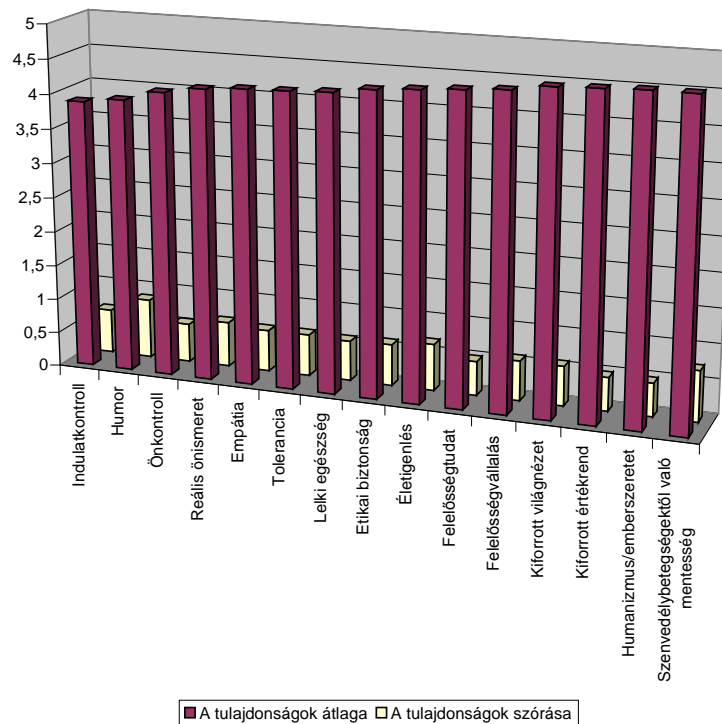
Tovább javul a kép, ha az egyes tulajdonságok önértékelését is figyelembe vesszük (7. ábra). A szenvedélybetegségekkel való mentesség a legmagasabb átlaggal bír a tanárok önértékelése alapján, viszont a humor továbbra is az utolsók között van... Mindkettő esetében ugyanakkor igen magas szórással számolhatunk. A humor alacsony értékeit ugyanakkor mintegy ellensúlyozza az életigenlés relatív magas önértékelése. Szembetűnő még az empátia viszonylag alacsony önértékelése.

A középmezőnyből az élmezőnybe került a kiforrott világnézet, ami a felekezeti jelleg tükröződése lehet: *általában* – a világnézetileg semleges közoktatásban különösen – nem várják el a kiforrott világnézetet, ám a világnézetileg határozottan nem semleges intézményben ez meghatározó.

Elvárható lett volna esetleg, hogy a tanárok azokat a tulajdonságokat értékelik magasabban, melyekkel – megítélésük szerint – maguk is rendelkeznek. Ezen elvárásunkban azonban csalatkoznunk kell: az értékelés és önértékelés között nem mutatható ki számottevő korreláció ($p=0,32$). Ez igen magas szintű reális önértékelés jele lehetne, ugyanakkor magának a tulajdonságnak az önértékeléses átlaga nem ezt mutatja. A jelenség így további vizsgálatot igényel.

6. ábra: Az érett személyiség tulajdonságainak megítélése

7. ábra: Az érett személyiség tulajdonságainak önértékelése

4.3. Pedagógiai, szaktárgyi jártasságok, irreleváns tulajdonságok

A további tulajdonságok közül csupán néhány fontosabb tendencia érdemel említést (1. táblázat). Az alábbi és a fenti (4-5. ábra) adatokból jól látszik, hogy a további tulajdonságok

megítélése között nincs szignifikáns különbség. Elgondolkodtató azonban néhány tulajdonság megítélése. A pedagógiai, módszertani újdonságok, „divatok” helyett inkább a „frontvonalon”, a mindennapi pedagógiai gyakorlatban előnyös tulajdonságokat, kompetenciákat értékelik. Mindezek az alacsony szórással is kitűnnek. Tanulságos, hogy amíg nagyra értékelik a korszerű, magas szintű szakmai, tudományos ismereteket, addig a kutatás szerepét a pedagógiai munkában extrém alacsony értékkel jellemezték. Ennél alacsonyabbra csupán néhány irrelevánsnak tekintett tulajdonságot értékelték. Ugyanakkor több ilyen tulajdonságot néhány más pedagógiai és szakterületi jártasságnál is többre tartottak. Mindez ismételtén is azt látszik alátámasztani, hogy a pedagógus gyakorlati tudását, mint elméleti felkészültségét értékelik magasabbra. Bár ennek hátulütőjeként a módszertani és motivációs sokszínűség kívánatos szintjétől messze elmaradónak értékelik saját repertoárjukat.

A szaktárgyi jártasságok tekintetében összhang figyelhető meg az értékelés és önértékelés eredményeiben, ami szintén stabil, reális önértékelés jele lehet.

A tanári hivatás vonatkozásában irrelevánsnak tekintett tulajdonságok közül néhány meglepően magas átlagot ért el, mely részben félreértésen alapulhatott (pl. jó reakcióidő), részben általánosan szükséges munkavállalói tulajdonságok túlértékelésén. Mindezek mögött pedig ott sorakoznak a legnagyobb szórási értékek.

1. táblázat: A pedagógiai, pszichológiai, módszertani, valamint a szakterületi jártasságok illetve az irreleváns tulajdonságok értékelése és önértékelése [3]

	A tulajdonságok átlaga	A tulajdonságok szórása	A tulajdonságok átlaga	A tulajdonságok szórása
Pedagógiai, pszichológiai és módszertani jártasság	Értékelés		Önértékelés	
Módszertani továbbképzések látogatása	3,8696	0,8750	3,2045	1,0353
Infokommunikációs eszközök használata a tanórákon	3,4348	0,9476	3,3261	0,9568
Lépést tart a pedagógia új eredményeivel (pl. szakfolyóiratok olvasása, konferenciák látogatása)	3,7826	0,8575	3,3478	1,0047
Képes a tanulók tanulási stílusainak fejlesztésére	4,2000	0,6532	3,5000	0,8008
A jutalmazás és büntetés lélektani alapelveinek gyakorlati alkalmazása	4,3261	0,5918	3,6000	0,6110
Megfelelő jártassággal rendelkezik a tanulók differenciált fejlesztésére	4,1957	0,6467	3,6222	0,6425
Gazdag motivációs eszköztár	4,4667	0,6864	3,7174	0,7985

Módszertani sokszínűség	4,4783	0,6507	3,7391	0,6736
Vezetői képesség (csoport szervezése, vezetése, koordinálása)	4,1957	0,7973	3,7609	0,8125
Közösségépítés, közösségfejlesztés	4,3111	0,6607	3,8261	0,7011
Konfliktuskezelés	4,6739	0,5131	3,9333	0,6464
Módszertani felkészültség	4,5435	0,6153	3,9348	0,6394
A jutalmazás és büntetés lélektani alapelveinek ismerete	4,1739	0,7606	3,9545	0,6380
Képes a tanulók munkájának helyes értékelésére	4,7174	0,4962	4,0667	0,5735
Jó kommunikációs képesség	4,7391	0,4391	4,0870	0,6861
Szakterületi jártasság	Értékelés		Önértékelés	
Szakterületén végzett tudományos kutatás	2,9111	1,0918	2,6222	1,2345
Tantervfejlesztés	3,4222	0,8297	3,0444	1,0945
Mentori képességek (tanári kompetenciák fejlesztése pályakezdő kollégáknál)	3,5870	0,9907	3,2222	1,1526
Idegen nyelv(ek) ismerete	3,3696	0,8687	3,3261	1,3197
Tananyagfejlesztés	3,7391	0,7922	3,3913	0,9664
Lépést tart a szakterület fejlődésével (pl. szakfolyóiratok olvasása révén)	4,1304	0,7404	3,5217	1,0579
Képes az általános műveltségét a szaktárgyi tudással integrálni, ahhoz kapcsolni	4,2889	0,6190	3,9556	0,7876
Nyitottság az új ismeretekre a tudomány bármely területén	3,9565	0,7790	3,9783	0,8467
Magas szintű szakterületi tudás (pl. fizikatanár ismerje jól a fizikát)	4,7826	0,4622	4,3043	0,5849
Nyitottság az új ismeretekre a saját szakterületen	4,5652	0,6133	4,4348	0,6478
Irreleváns tulajdonságok	Értékelés		Önértékelés	
Grafológiai alapismeretek	2,6000	0,9522	2,3902	1,0331
Gazdasági ismeretek	2,7391	0,9192	2,9778	0,9773
Műszaki ismeretek	2,8696	0,9693	3,3913	0,8963
Teológiai ismeretek	3,4444	1,0232	3,5778	0,8816
Átlagos testsúly	2,2000	1,0667	3,6364	1,1888
Jó megjelenés	3,6957	0,7184	3,7609	0,7279
Jó orgánium	3,9130	0,7468	3,8261	0,7011
Jó erőnlét	3,5000	1,0373	3,9348	0,8445
Gyors reakcióidő	4,1111	0,5259	4,0000	0,6984
Rendszeretet	4,2000	0,7775	4,0870	0,9284

4.4. Egyéb kérdések

A kutatás tárgyát képezte további, a válaszadók által megadott tulajdonságok, kompetenciák vizsgálata is. Ezek az érett személyiségre, pedagógiai kompetenciákra és szaktárgyi jártasságra egyaránt vonatkoztak, statisztikailag azonban nem volt releváns a további tulajdonságok jelölése. Így összességében a második hipotézist, miszerint a felekezeti iskolákban egyéb tulajdonságok, kompetenciák is előtérbe kerülhetnek, nem erősítette meg. Ennek háttérében csak részben állhat a hipotézis irrelevanciája, hiszen – mint láttuk – más vonatkozásban, rejtetten előkerültek felekezeti, keresztény jellegzetességek. Mindenesetre hatékonyabb, adekvát kérdéssel a saját vélemény kérése, új tulajdonságok felvetése eredményesebb lehetne.

5. További vizsgálatok

Jóllehet a fenti vizsgálat talán hozott néhány érdemleges megállapítást a tanári hatékonyság megítélésével kapcsolatban, nem dönthető el, hogy az eredmények csupán egyetlen intézményre, intézménytípusra jellemzőek, vagy érvényességük kiterjeszhető szélesebb körre is. Így csupán pilot-vizsgálatnak tekinthető egy későbbi, nagyobb intézményi mintán elvégzett kutatáshoz.

A fenti eredmények azonban megerősíteni látszanak a korábbi kutatás néhány felvetését: a hatékony pedagógus személyiségjellemzői jelentős szerepet játszanak a mindennapi tevékenységben, a pedagógiai munka sikerességében. Érdemes tehát a fenti tulajdonságok meglétét figyelembe venni a pedagógusjelöltek kiválasztásánál, a pedagógiai pályaalkalmasság megítélésénél. A korábbi elemzések (Falus, 2004.) a diagnosztizálás nehézségeit emelték ki részben a megvalósítás korlátjaként. Jelen tanulmányban ismertetett vizsgálat a fenti diagnosztikai probléma megoldásának egyik lehetséges eszközét kívánta felvázolni.

JEGYZETEK

- [1] A dolgozat anyaga részben elhangzott: *Megújuló pedagógusszerepek és pedagógusképzés a Kárpát-medencében. Nemzetközi neveléstudományi konferencia.* Pécs, 2011. december 6.
- [2] A 2009/2010-es tanévben a gimnáziumi tanárok 70,88%-a nő volt! (Oktatás-statisztika, 2010.)
- [3] A tulajdonságok az önértékelés átlaga alapján, növekvő sorrendben kerültek rendezésre.

IRODALOM

- Allport, G. W. (1980): *A személyiség alakulása.* Fordította Dayka Balázs et al., az utószót írta Kulcsár Zsuzsanna. Gondolat, Budapest.
- Bacsikai Katinka (2008): Református iskolák tanárai. *Magyar Pedagógia*, 2008/108. évf. 4. sz. 359-378.
- Bagdy Emőke (1997): *A pedagógus hivatásszemélyisége.* KLTE Pszichológiai Intézet, Debrecen.
- Falus Iván (2001): A gyakorlat pedagógiája. In: Golnhofer Erzsébet és Nahalka István (szerk.): *A pedagógusok pedagógiája.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 15-27.
- Falus Iván (2004): A pedagógussá válás folyamata. *Educatio*, 2005/13. évf. 3. sz. 359-374.
- Hercz Mária (2005): Pedagógusok szakember- és gyermekképe. (Gondolatok a kognitív fejlődésről vallott nézetek megismerése közben) *Magyar Pedagógia*, 2005/105. évf. 2. sz. 153-184.
- Lénárd Sándor – Szivák Judit (1999): A pedagógusok neveléssel kapcsolatos nézetrendszere.

Iskolakultúra, 1999/9. évf. 9. sz. 40-43.

<http://www.epa.oszk.hu/00000/00011/00030/pdf/1999-9t.pdf> [2012. május 23.]

Oktatás-statisztika 2010: Oktatás-statisztikai évkönyv 2009/2010. Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Budapest, 2010.

http://www.nefmi.gov.hu/letolt/statisztika/okt_evkonyv_2009_2010_100907.pdf [Hozzáférés: 2012. január 15.]

Sallai Éva (1996.): *Tanulható-e a pedagógus mesterség?* Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém.

Szivák Judit (2002): *A pedagógusok gondolkodásának kutatási módszerei*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. (Kutatás-módszertani kiskönyvtár) 121.

TALIS (2009): *Pedagógusok az oktatás kulcsszereplői*. Összefoglaló jelentés az OECD nemzetközi tanárkutatás (TALIS) első eredményeiről. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. („*Teaching and Learning International Survey*”)

www.ofi.hu/fooldal/pedagogusok-oktatas-090717 [2012. január 13.]